

Törésvonalak és kampányok – az utóbbi évek hazai választástörténeti irodalmából*

Ignác Károly: Budapest választ. Parlamenti és törvényhatósági választások a fővárosban, 1920–1945.

Napvilág Kiadó, Budapest, 2013. 198 oldal.

Feitl István (szerk.): Parlamenti választási kampányok Magyarországon.

Napvilág Kiadó, Budapest, 2016. 198 oldal.

A választások történetének kutatása a történettudomány látszólag egyik leginkább politikatörténeti irányultságú aldiszciplínája. Valójában azonban maguk a választások, a hozzájuk kapcsolódó kampányok, a választói magatartás mind-mind a társadalom működésének megértéséhez nyújthatnak fontos adalékokat. A közelmúltban két olyan kötet is megjelent, amelyekkel kapcsolatban felvethető a kérdés, hogy társadalomtörténeti nézőpontból releváns lehet-e egy-egy, a választások történetét feldolgozó munka.

2013-ban jelent meg a Napvilág Kiadó gondozásában Ignác Károlynak az ELTE Bölcsészettudományi Karán megvédett doktori disszertációjából¹ készült monográfiája. Az igényes megjelenésű, kevés nyomdahibát tartalmazó kötetben való eligazodást az alapos bibliográfia mellett színes térképmelléklet, valamint helynév- és tárgymutató is segíti. Emellett rendhagyó módon a kötettel párhuzamosan egy remek honlap is elkészült, ahol többek között a választási eredményeket, a térképeket, a szerző témában megjelent tanulmányait is megtekinthetik az érdeklődők.²

A szerző a kötetben a választások köztörténetét, a rendszeresen hasonló lefolyású választási eseményeket vállaltan nem mutatja be részletesen, mivel első-sorban a választói magatartás társadalomtörténeti elemzésével kíván foglalkozni. Leginkább arra a kérdésre keresi a választ a politológiai szakirodalom törésvonal- (*cleavage*-) elmélete alapján, hogy volt-e valós társadalmi támogatottsága a fővárosban mandátumhoz jutott politikai pártoknak, illetve kitapinthatóak-e a választási szavazatarányokban a főváros választójogosult népességén belüli társadalmi-politikai törésvonalak.

* A recenzió elkészítését az NKFIH K 112 429 számú pályázatának támogatásával készült (*A dualizmus kori magyar országgyűlések tagjainak feltárása és társadalomtörténeti elemzése*; vezető kutató: Pap József).

¹ Ignác 2011.

² <http://bpvalaszt.hu> – utolsó letöltés: 2017. november 26.

A kötetben a történeti irodalom áttekintésekor tudatos döntés eredményeként nem kapunk a témáról szóló szakirodalom módszertani alapjait érintő részletes kritikát. Ezt ugyanis a szerző már egy külön tanulmányban megírta Ránki György, Borsányi György és Szécsényi Mihály műveit illetően, így a részletekre kíváncsi olvasót csupán egy lábjegyzet irányítja ehhez a cikkhez.³

A téma historiográfiáját, a forrásokat és a módszertani bevezetőt tartalmazó fejezet után a szerző négy fő tematikus blokkban járja körül a Horthy-korszak budapesti választásait. Az első a főváros önkormányzatiságát és a választási rendszert elemzi, arra a konklúzióra jutva, hogy a korszakra a főváros folyamatosan visszaszoruló önkormányzatisága nyomta rá a bélyegét, de a budapesti törvényhatóságot a választási rendszer sajátosságai miatt amúgy sem lehet az általános választói akarat letéteményesének tekinteni. Ahogy vidéken a nyílt szavazás fennmaradó intézménye, úgy a fővárosban a nem választott tagok behívása a Törvényhatósági Bizottságba ugyanazt a célt szolgálta: a formálisan többpárti választások ellenére a kormánypárt, illetve a keresztény oldal többségének folyamatos fenntartását. Ezt segítette elő a korszak nyitányakor, 1920-ban a virilizmus eltörlése is.

A következő blokk a fővárosban működő pártokat mutatja be az egyes politikai irányzatok szerint csoportosítva – ez a burjánzó és számtalan névvariációval rendelkező helyi pártcsoportosulások sokaságának fényében érthető eljárás. A harmadik tematikus részben a választási rendszer problémáival foglalkozik a szerző. Ennek keretében először a választójogosultság korlátozásairól esik szó, például az 1939-es választásokon a zsidónak minősítettek számára megnehezített választási részvételtől, majd a választói névjegyzékekkel, illetve a leadott ajánlásokkal kapcsolatos anomáliákról. A névjegyzékeknek nem is elsősorban az összeállításuk volt problematikus, hanem az, hogy több választáson elavult névjegyzékek alapján lehetett csak voksolni. Így az 1926-os parlamenti választásokon még az 1922-es, 1923–1925 között kiigazított névjegyzékeken szereplők vehettek részt, míg az 1935-ös országgyűlési és törvényhatósági választásokat az 1930-as névjegyzékek alapján tartották meg. A szerző meg is jegyzi, hogy ezzel rejtett cenzus valósult meg, hiszen ezáltal a férfiaknál 29, a nőknél 35 éves életkor, továbbá 11 évnyi fővárosi helyben lakás lett a választójog feltétele, nem is beszélve az időközben Budapesten belül lakhelyet váltók számára a voksolást tovább nehezítő feltételről, hogy az 1930-as lakcímük szerint illetékes szavazókörben kellett leadniuk a szavazatukat. A választókerületi beosztást értékelő alfejezetben a szerző arra a következtetésre jut, hogy míg az országgyűlési választókerületi beosztás nem eredményezett a kormányoldal felé lejtő pályát, addig a törvényhatósági választókerületi beosztások – legalábbis kidolgozóik elképzelései szerint – már egyoldalúan a jobboldali pártoknak kedveztek.

A kötet legfontosabb része minden bizonnyal a korabeli fővárosi választói magatartás részletes elemzése, elsősorban az 1930-as törvényhatósági választás adatai alapján. Ignác Károly az egykorú statisztikai adatokból előállt vál-

³ Ignác 2006.

tozók (izraelita vallásúak aránya; munkás főbérlok aránya; cselédszobás, illetve legalább háromszobás lakások aránya; közép- és főiskolát végzettek aránya) alapján az 1930-ban bevezetett közigazgatási-statisztikai beosztás szerinti harminkét budapesti városrészt öt nagy csoportba osztotta kézi besorolás, majd SPSS-klaszteranalízis segítségével.⁴ Az 1930-as adatok elemzése alapján a szerző azt figyelte meg, hogy erős összefüggés tapasztalható a liberális pártokra leadott szavazatok és az izraelita vallású népesség aránya között. Ignác helyesen mutat rá: az első pillantásra azonosnak tűnő arányszámokból levonható következtetéseket árnyalja, hogy az izraeliták aránya magasabb a választók között, mint a teljes népességen belül. A pártcsaládok (jobboldali, liberális, baloldali) szavazatarányai és a népesség vallási megoszlása közötti korrelációs számításból pedig az derült ki, hogy a jobboldali pártok és a keresztény lakosság, illetve a liberális pártok és az izraelita lakosság között pozitív összefüggés állapítható meg, míg a szociáldemokraták eredményei és a népesség vallási megoszlása között nincs összefüggés. Az tehát, hogy az izraelita választók aránya magasabb, mint a teljes lakosságon belüli arányszámukkal szinte egybeeső liberális szavazatarány, azzal magyarázható, hogy elhanyagolható mértékben jobboldali, jelentősebb részben szociáldemokrata szavazók is lehettek az izraeliták között.

A főbérlok társadalmi státusa és a szociáldemokrata szavazatok közötti korrelációs számítás alapján Ignác azt állítja, hogy a külsőbb kerületekben a munkás főbérlok között is voltak jobboldali szavazók, míg egyes belső kerületekben (az Újlipótvárosban, illetve a Teréz- és Erzsébetváros belső részein) a szociáldemokrata voksok azért haladták meg a munkás főbérlok arányát, mert ezekben a (zsidó) polgárság egyes csoportjai is a szociáldemokratákra szavaztak. A tovább árnyalandó fő összefüggés a szerző szerint azonban az, hogy a keresztény–zsidó törésvonal elsősorban a jobboldali és a liberális pártcsalád voksai között húzódtott, míg a polgár–munkás törésvonal a liberálisok és a szociáldemokraták szavazatainak térbeli elkülönülésében ragadható meg. A kormányellenes attitűdök ugyanis a polgárság által dominált területeken a liberális pártokra, míg a munkás övezetekben a szociáldemokratákra leadott voksokban manifesztálódtak.

A foglalkozási főcsoportok, a főbérlok társadalmi státus szerinti arányai és a pártcsaládokra leadott voksok közötti korrelációs együtthatók további elemzésekor Ignác egyfelől arra a következtetésre jut, hogy a jobboldal bázisát a köztisztviselők és a nyugdíjasok, kisebb mértékben pedig a közszolgálati altisztek, illetve a közlekedési foglalkozási főcsoportba tartozók alkották. Másfelől a kereskedők, iparosok és a szabadfoglalkozásúak aránya, illetve a liberális pártokra adott szavazatok között mutatható ki szorosabb összefüggés, és mindez együtt tulajdonképpen a társadalmi struktúra felekezeti sajátosságaival magya-

⁴ A keresztény–zsidó és a munkás–polgár törésvonal együttes figyelembevételével a következő öt nagy csoportot alakította ki: magas státusú keresztény városrész (10 városrész, 223 080 fő), magas státusú városrész jelentős izraelita lakossággal (3 városrész, 97 313 fő), kevert városrész jelentős izraelita lakossággal (5 városrész, 228 629 fő), kevert keresztény városrész (5 városrész, 182 914 fő), munkás városrész (9 városrész, 234 248 fő).

rázható. Mint a szerző fogalmaz, „közismert egyes foglalkozásokban az izraelita vallásúak felül- (és alul-) reprezentáltsága” (136). E megállapítást azonban szerencsésebb lett volna alaposabban megindokolni. Már a kortárs diskurzusban is bevett toposz volt, és a történeti szakirodalom is – igazából mélyebb társadalomstatisztikai elemzések elvégzése nélkül – tovább folytatta az egyes foglalkozási kategóriák és a felekezeti dimenzió „természetes” összemosását, amelynek legeklatánsabb példája Erdei Ferenc kettőstársadalom-elméletének hosszan tartó, kritikátlan alkalmazása volt a korszak társadalmának leírásához. A „közismerthez” való kritikus hozzáállás azonban gyakran vezethet új szempontok, elemzési kategóriák beemeléséhez, ezért sajnálatos, hogy ezen a ponton a szerző beírta azzal, hogy automatikusan alkalmazta a korszak társadalmi szerkezetének már „bevált” értelmezési kereteit.

Ignác Károly viszont nem esett bele az ökológiai tévkövetkeztetés csapdájába az elemzés során: egy városrész többségi pártpreferenciái, illetve az egyes foglalkozási és felekezeti csoportok felülreprezentáltsága nem feltétlenül azt jelenti, hogy akik egy városrészben többen vannak, azok a helyben erősebb pártra szavaznak. Erre többek között a házicselések példáját hozza, akik tipikusan nem a jelentős baloldali szavazataránnyal rendelkező kerületekben laktak, de ez még nem jelenti azt, hogy ne szavazhattak volna masszívan a szociáldemokratákra: ők ugyanis jellemzően a magas státusú kerületekben éltek, a választójogosultak körében viszont jelentősen alulreprezentáltak voltak, ez okozza a szociáldemokrata többségű területekkel ellentétes térbeli eloszlásukat.

A szociáldemokrata választási eredményeknek a munkás városrészekben tapasztalható jelentős szóródását Ignác városrészek – a lakásviszonyokat, a munkahelyek jellegét, a gyári munkások vagy a Budapesten születettek arányát illető – heterogenitásával magyarázza, etalonnak tekintve a legmagasabb szociáldemokrata szavazati aránnyal és egyúttal a minden szempontból leghomogénebb karakterrel rendelkező Angyalföldet.

A szavazóköri szintű elemzés során a szerző elsősorban a környezetüktől eltérő választási eredményeket felmutató szavazóköröket vizsgálta meg. Az adott városrészen belül elűtő választói magatartás okaként az egyes háztömbök, telepek sajátos társadalmi miliójét jelölte meg. Így környéküktől eltérően baloldali szavazók domináltak a falusias, kisegyszintenciák és munkások által lakott régi Tabánt vagy a polgári Újlipótvárosból kilógó Visegrádi utcai, rosszabb minőségű épületekből álló munkásházakat. Az akkori X. kerületben a Tisztviselőtelepet evidens módon jellemezte a masszív jobboldali főlény, annál érdekesebb viszont a szomszédos MÁVAG-kolónia lakóinak jobboldalisága, amit a szerző arra vezet vissza, hogy itt jellemzően állami tulajdonú munkahelyen dolgozó munkások éltek.

Az 1930-as választási eredményekből levonható tanulságként a szerző szerint a polgárság és a munkásság szembeállítás nem tekinthető kizárólagos törésvonalnak, mert ezek a csoportok sem voltak egységesek. A polgárság esetében a zsidó–keresztény törésvonal, míg a munkásság esetében a köz- és a magánzférában dolgozók eltérő választói magatartása akadályozta a polgári, illetve a mun-

kás szavazói blokkok kialakulását. Ezt Bódy Zsombor azért vitatja, mert szerinte Ignác így nem is tekinti önmagában értelmezhető törésvonalnak a munkás–polgár szembenállást, és ez ellen hozza fel érvként, hogy a társadalmi törésvonalak elmélete nem is állítja azt, hogy a törésvonalak által megkülönböztetett szavazók egyféleképpen is szavaznak.⁵ Úgy vélem, Bódy itt félreérti Ignác gondolatmenetét. Ignác Károly nem azt állította, hogy nincsenek törésvonalak a korszak budapesti társadalmában, a kötetben mindvégig következetesen beszél is róluk. Ő csak annyit állít, hogy a polgárság–munkásság szembeállítás nem tekinthető az egyetlen törésvonalnak, mert a keresztény és a zsidó polgárság közötti, illetve az alacsonyabb státusúaknál a köz- és a magánszférában dolgozók közötti szembenállás legalább olyan erős, mint a magas és az alacsony státusúak (azaz a „polgárság” és a „munkásság”) közötti szembenállás. Így tulajdonképpen négy, törésvonalakkal elválasztható választói csoportot különböztethetünk meg.

Az 1930-ban a jobboldalra szavazó munkásságban véli Ignác Károly megtalálni a – szintén elemzett – 1939-es választásokon harmadik pólussá előlépett új szélsőjobboldal munkásszavazóit. Ignác szerint ugyanis a két új szélsőjobboldali párt – a nyilaskeresztesek és a Nemzeti Front – szavazóinak egy része érkezett csak a visszaeső támogatottságú szociáldemokratáktól, másik csoportjuk a már 1930-ban is a jobboldalra szavazó munkásokból került ki, emellett pedig a középosztálybeli rétegektől is sikerült – korábban szintén a hagyományos jobboldalra szavazó – csoportokat megnyerniük. Az 1939-es eredmények azonban nem voltak kellőképpen beágyazottak, figyelmeztet a szerző, az új szélsőjobboldal részben protest szavazatokat gyűjtött be, viszonylag magas támogatottsága inkább csak átmeneti jelenség lehetett.

Ezt az is mutatja, hogy bár az 1945-ös (az októberi nagy-budapesti helyhatósági, majd a novemberi nemzetgyűlési) választásokon a két világháború között megszilárdult szavazói struktúra kontinuitása nagyrészt fennmaradt, a szélsőjobboldal 1939-es választói ekkor már nem alkotnak világosan körülhatárolható csoportot. A kötet utolsó, az 1945-ös választásokra kitekintő fejezete szerint ugyanis a Független Kisgazdapárt szavazói a korábbi jobboldali szavazók közül kerültek ki, míg a korábbi szociáldemokrata fészkek lettek a kommunisták és a szociáldemokraták fő bázisai. E két utóbbi párt a helyhatósági választásokon még közös, a törvényhozásin – az októberben elmaradt választási győzelem okán – már külön listán indult, de szinte azonos eredményt hozott számukra mindkét megoldás. A kontinuitás annak ellenére megfigyelhető, hogy a választójog kiterjesztése nyomán jóval több választó voksolhatott 1945-ben, mint korábban, annak ellenére, hogy egyes csoportokat viszont ekkor rekesztettek ki a választójogból, sokan pedig már nem is voltak életben a korábbi választók közül. A Horthy-korszakban stabilizálódott, a kötetben az 1930-as választások eredményeinek elemzésével illusztrált választói blokkok és az 1945-ösök között az a fő különbség, hogy a korábban – az 1939-es választást leszámítva – harma-

⁵ Bódy 2014: 53.

dik pólust alkotó liberális pártok támogatottsága jócskán megcsappant, részben a bázisukat apasztó holokauszt miatt, részben azért, mert a túlélők közül 1945-ben sokan a fasizmus ellenpólusának tűnő baloldali pártokra voksoltak. Az 1945-ös eredményekkel való összevetés után a szerző megkockáztatja azt az állítást is, hogy a negyvenéves diktatúra elteltével, az 1990 utáni szabad választásokon Budapest politikai térképén továbbra is megfigyelhető a két világháború között megszilárdult politikai törésvonalak hatása.

Paár Ádám Ignác Károly kötetéről írt ismertetésében a mű legfőbb, ám a választókra fókuszáló témaválasztás miatt érthető hiányosságának azt tekinti, hogy alig esik szó a kampány és a propaganda szerepéről.⁶ Ez nem mondható el a magyarországi parlamenti választásokkal kapcsolatos másik, a közelmúltban megjelent fontos kötetéről, amelyet szintén a Napvilág Kiadó adott ki. Műfaját tekintve a *Parlamenti választási kampányok Magyarországon* című kötet közelebb áll a népszerűsítő, ismeretterjesztő kiadványokhoz, ezt mutatja az is, hogy hivatkozások kizárólag Z. Karvalics László bevezető tanulmányában szerepelnek, a bibliográfia pedig *Ajánlott irodalom* cím alatt található. Emellett a kampányok bemutatásánál a szöveggel teljesen egyenrangú a – szakirodalommal ellentétben pontos hivatkozásokkal ellátott – képi anyag, amelyben kiemelt szerepet töltenek be a politikai pártok plakátjai, sőt, a legtöbb tanulmány éppen a kampány vizuális lenyomatát állítja a középpontba. Az ismeretterjesztő jelleg dacára a kötetet alkotó írásokat a téma legavatottabb történész ismerői jegyzik.

A nyitó tanulmányban Z. Karvalics László, bár a választókat megcélzó üzenetek örök, már az ókori Rómában megfigyelhető jellegzetességeit is fejtegeti, a magyar választási kampányok történetében éppen a megkésett és felemás modernizációra visszavezethető, csak Magyarországra jellemző sajátosságok állandó visszatérését emeli ki. Ezt legplasztikusabban azzal a grafikonnal teszi, amely a költségvetési költsékezés választási évekhez igazodó ciklikusságának hazai meglétét – és a (ráadásul hozzánk hasonló történelmi múlttal rendelkező) többi visegrádi országban tapasztalható hiányát – ábrázolja.

A történeti áttekintést Kedves Gyulának az 1848-as, azaz az első népképviseleti választásokat alaposan bemutató, a kampányesemények reformkori előzményeire is kitérő írása nyitja. Sajátos módon ugyanis a kötetben egyes tanulmányok egy-egy konkrét voksolást megelőző kampányt mutatnak be (ilyenek az 1848-as, az 1945-ös, az 1947-es, illetve az 1990 utáni valamennyi parlamenti választást egyesével tárgyaló írások), míg mások egy-egy teljes korszakot ismertetnek. Ez utóbbiak közül Cieger Andrásnak a dualizmus kori, Ignác Károlynak pedig a Horthy-korszakbeli választásokról szóló tanulmányai véleményem szerint a kötet legszínvonalasabb és a társadalomtörténet iránt érdeklődő olvasók számára leginkább ajánlható részei. Ezek az írások átfogó képet nyújtanak a kampányeseményekről, nem merülnek el a csak egyediségükben érdekes részletek hosszas taglalásában, ami a kötet konkrét választásokat vizsgáló tanulmá-

⁶ Paár 2014: 232.

nyaira már inkább jellemző. Így például Cieger András nemcsak a kampányeseményeket, hanem a pártrendszer, a jelöltek kiválasztását és a jogi szabályozást is áttekinti írásában, Ignác Károly pedig lényegre törően mutatja be a dualizmus kora és a Horthy-korszak kampányszabályozásának különbségeit: eszerint egyrészt a választások karneváli jellegének csillapítása, másrészt a választási vesztegetések, etetések-itatások megszüntetése a kampányok professzionalizációja, egyúttal kiszámíthatóbbá tétele irányába mutatott. Mindkét tanulmány hangsúlyozza továbbá az – akár a hatósági, akár a kampányidőszakban elszabaduló indulatok révén felhorgadt – erőszak kampányeseményeket meghatározó szerepét. Cieger és Ignác írásai tehát szélesebb társadalmi kontextusba helyezik a kampány során lezajló eseményeket, ami a 20. század későbbi választásait bemutató írásokról nem mondható el: azok jobbra a politikatörténeti nézőpont keretei között maradnak.

A koalíciós időszak és az államszocializmus országgyűlési választásait bemutató négy tanulmány mindegyikének Feitl István a szerzője. Ezek közül az első kettő az 1945-ös és az 1947-es választásokon elinduló pártokat és a kampány főbb eseményeit ismerteti részletesen. A Rákosi-, illetve a Kádár-korszak egylistás választásait viszont korszakonként együtt tárgyalja – ez érthető is a kampányesemények viszonylagos hasonlósága és a választások tétnélkülisége okán. A két írás alapján jól megragadható a Rákosi- és a Kádár-rendszer egyik fő különbsége is: az állampolgárok politikai életbe való bevonásának eltérő mértéke a kampányokban is világosan megjelent. Míg 1949-ben és 1953-ban a társadalom totális mozgósítása volt a cél, 1956 után már inkább csak a szavazáson való részvételt próbálták megkövetelni, a hatalom immár nem igényelte politikája támogatásának nyílt deklarálását a tömegektől a választási procedúra során.

A rendszerváltás utáni választásokat Ripp Zoltán egyesével veszi végig tanulmányaiban. Ezekben az írásokban is a pártok – immár nemcsak a plakátok, hanem a televízió útján is közvetített – üzenetei állnak a középpontban. Itt még inkább kitűnik a kötet felemássága: míg a korábbi, különösen az 1945 előtti választások kampányai tágabb társadalmi kontextusba helyezve jelennek meg a kötet lapjain, az 1990 utáni társadalomról Ripp írásait olvasva szinte semmit sem tudunk meg. Ráadásul a kampányesemények bemutatása is nélkülözi a tárgyilagosságot: a szerző leginkább az általa használt jelzők révén teszi világossá politikai szimpátiáit, anélkül, hogy mélyebb összefüggések feltárása vagy árnyalt elemzés állna ezen odavetett jelzők mögött. Így csupán a politikai eseményeknek az egyik politikai oldal általi, a médiából már jól ismert interpretációja áll elő, nem pedig az események politikatudományi, de még kevésbé társadalomtudományi szintű elemzése.

A kötetről összegzőképpen elmondható, hogy eltérő megközelítésmódú és más kérdésekre fókuszáló írások kerültek együvé, és a felkért szerzők, jellemzően eltérő kiindulópontjuk miatt, voltaképpen egészen mást tekintenek egy választási kampányt bemutató elemzés tárgyának. Ami viszont összeköti e tanulmányokat,

és amit már a bevezető is megelőlegez, az az, hogy valamennyi írás hangsúlyosan a tárgyalat kampány(ok) vizuális megjelenésére koncentrálnak.

Végül fel szeretném hívni a figyelmet a kötetben előforduló néhány pontatlanságra. Az 1949-es és az 1953-as választásokon még a Magyar Függetlenségi Népfront listájára kellett szavazni, míg a vonatkozó tanulmány már 1949-ben Hazafias Népfrontként említi az ezen a néven csupán 1954-től létező szervezetet (97). A másik, jóval érdekesebb elírás szerint Farkas Bertalan szovjet űrhajóstársa Valerij Kubaszov helyett Valerij Muszatov lett volna – ő valójában a szovjet–magyar kapcsolatokkal foglalkozó történész, diplomata, korábbi budapesti orosz nagykövet (117).

A két választástörténeti kötetet összevetve elsősorban azt érdemes kiemelni, hogy eltérő céllal megírt munkákkal van dolgunk. Ignác Károly monografikus igényvel, a társadalmi háttérrel is felvázolva és a választói magatartás társadalmi jellemzőit vizsgálva tett kísérletet a Horthy-korszak budapesti választástörténetének megírására. Tulajdonképpen – Ránki György vitatott módszertani háttér alapján született munkáját leszámítva – ez az első olyan mű, amely a Horthy-korszak fővárosi választói magatartását átfogóan, a társadalmi háttérrel és a társadalomföldrajzi jellemzőket is elemzés tárgyává téve mutatja be. Ebben a kötetben a politikai eseménytörténet, a kampány és a propaganda szerepének kidomborítása helyett a választók társadalmi jellemzői kerülnek a középpontba. A Feitl István által szerkesztett kötet viszont főleg a kampányok bemutatására koncentrálnak, és inkább a nagyközönség, annak is elsősorban a vizuális kultúrára, és kevésbé a társadalmi összefüggések megértésére kíváncsi részének érdeklődésére tarthat számot. Így a két kötet elolvasása után végül az a kérdés merül fel, hogy vajon mennyiben a „kemény” társadalmi változók befolyásolták a választási eredményeket, ahogy Ignác Károly monográfiája sugallja, és mennyiben a kampányok, ahogy a tanulmánykötet sejteti.

Gerhard Péter

HIVATKOZOTT IRODALOM

- Bódy Zsombor 2014: Parlamentarizmus a parlament falain kívül. Észrevételek a magyar parlamentarizmus társadalmi beágyazottságával kapcsolatban a XX. század első felében. *Politikatudományi Szemle* (23.) 2. 33–58.
- Ignác Károly 2006: A választói magatartás történeti irodalmáról (Magyarország, 1920–1947). *Múltunk* (51.) 1. 90–98.
- Ignác Károly 2011: *Választási küzdelmek és választások Budapesten, 1920–1939. Törvényhatóság, pártrendszer és választások*. (PhD-disszertáció.) Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest. <http://doktori.btk.elte.hu/hist/ignaczkaroly/diss.pdf> – utolsó letöltés: 2017. november 26.
- Paár Ádám 2014: Szavazás a „bűnös” fővárosban. *Múltunk* (59.) 3. 221–232.